

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

NƏRMINƏ ŞIXƏMMƏDDİN QIZI BALABƏYOVA

**DAXİLİ BAZARIN FORMALAŞMASINDA GÖMRÜK
SİYASƏTİNİN ROLU**

İxtisas: 5308.01- Ümumi iqtisadiyyat

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ - 2014

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin “Beynəlxalq ticarət və gömrük işi”, kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Damət Abbas oğlu Bağirov

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Məhiş Alish oğlu Əhmədov

iqtisad elmləri namizədi,
Azər Ağazaman oğlu Qurbanzadə

Aparıcı təşkilat: **Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutu**

Dissertasiya müdafiəsi 18 iyun 2014-cü ildə saat 14⁰⁰-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin D 02.051 dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küçəsi 6, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin dissertasiya şurası.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat 16 may 2014-cü ildə göndərilmişdir.

D 02.051

**Dissertasiya şurasının
elmi katibi i.ü.f.d.,**

dos. Z.İ.Mustafayeva

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Bazar münasibətlərinin inkişafı ilə əlaqədar ölkə iqtisadiyyatının liberallaşdırılması və struktur cəhətdən yenidən qurulması mərhələsində daxili bazarın formalaşması və inkişafı, gömrük siyasəti ilə bağlı problemlərin həll edilməsi mexanizmi sahəsində bir çox mürəkkəb problemlərin tədqiq edilib öyrənilməsi onlara yeni nəzəri-metodoloji aspektdən və müasir beynəlxalq standartlara uyğunlaşmaqda olan gömrük sisteminin tələbləri baxımından yanaşılmasını tələb edir.

Qeyd edək ki, yerli əmtəə istehsalçılarının müdafiəsi iqtisadiyyatın struktur cəhətdən yenidən qurulması, məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, milli ixracın inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması və milli əmtəə istehsalçılarının daxili bazarda xarici firmaların ədalətsiz rəqabətindən qorunması aspektindən çıxış edir.

Tədqiqatın aktuallığı onunla müəyyən olunur ki, Azərbaycanın yerli əmtəə istehsalçılarına dövlət yardımı sisteminin təkmilləşdirilməsi bazar mexanizmlərinin inkişafı şəraitində baş verir. Bu, daxili bazarın formalaşması və gömrük sisteminin dövlət tənzimlənməsi prosesinin dinamikasını izləməyə, əsas meyillərini və problemlərini aşkara çıxarmağa, seçilmiş istiqamətlərinə dair tövsiyələr işləyib hazırlamağa və dəyişikliklər etməyə, habelə gömrük siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Bu baxımdan ən qısa zaman kəsiyində Azərbaycanın gömrük xidmətinin qabaqcıl ölkələrin gömrük sisteminin səviyyəsinə çatdırılması tələb olunur. Bunun üçün gömrük işinin təşkili və idarəedilməsi üzrə beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla mövcud vəziyyətin dərin elmi təhlili vacibdir. Məhz bütün bunlar ölkədə daxili bazarın formalaşmasında gömrük sistemi qarşısında duran problemlərin aradan qaldırılmasına, respublikada çevik və işlək gömrük siyasətinin reallaşdırılmasına imkan yaradar. Ona görə də, fikrimizcə, müasir dövrdə Azərbaycanın daxili bazarının formalaşması və inkişafı problemlərinin tədqiqi, eləcə də gömrük siyasətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində müvafiq təklif və tövsiyələrin işlənib hazırlanması xüsusilə aktualıq kəsb edir və mühüm elmi-metodoloji və təcrübəvi əhəmiyyətə malikdir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində daxili bazarın formalaşması və inkişafında gömrük siyasətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin tədqiqi həmişə iqtisadçı alimlərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Azərbaycan alimlərindən Z.Ə. Səmədzadənin,

Ş.H.Hacıyevin, Ə.İ.Bayramovun, D.A.Bağirovun, A.Ş.Şəkəriyevin, A.Ə.Əliyevin, K.F.Heydərovun, M.Ə.Əhmədovun, Ə.Q.Əlirzayevin, F.P.Rəhmanovun, X.N.Kazımlının, Ü.Q.Əliyevin, N.M.İmanovun, C.Q.Nuriyevin, V.T.Növrüzovun, S.V.Salahovun, A.M.Məhərrəmovun, A.A.Qurbanzadənin və başqalarının əsərlərində daxili bazarın formalaşmasında gömrük siyasətinin roluna dair bəzi nəzəri və praktiki məsələlərə diqqət yetirilmişdir.

Bu problemin ayrı-ayrı aspektləri isə dünya ölkələrinin bir sıra alimlərinin: E.P.Puzakovanın, S.K.Kazantsevin, V.S.Draconovun, V.K.Sençaqovun, S.İ.Çernişovun, T.V.Xudoykinanın, P.R.Kruqmenin, İ.T.Balabanovun, L.İ.Abalkinin, A.M.Babaşkinanın, Y.V.Vasilyevin, A.P.Kireyevin və başqalarının tədqiqat obyekti olmuşdur.

Aparılan tədqiqatları yüksək dəyərləndirməklə yanaşı burada Azərbaycan Respublikasının ticarət-iqtisadi münasibətlərinin təmin edilməsinin konkret mexanizmlərinə, milli əmtəə istehsalçıların yeni ümumi qəbul edilmiş alətlərinin tətbiqinə, əmtəə idxalının tənzimlənməsinin ümumi sisteminin inkişafına yerli iqtisadi ədəbiyyatda kifayət qədər fikir verilməmişdir. Məhz bu deyilənlər dissertasiya işinin mövzusunun seçilməsini şərtləndirmiş və tədqiqatın məqsəd və vəzifələrini, obyekt və predmetini müəyyən etmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi bazar münasibətləri şəraitində daxili bazarın formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsaslarını, Azərbaycanda onun inkişaf meyllərini və xüsusiyyətlərini, habelə xarici ölkələrin təcrübəsini, eləcə də Azərbaycanın gömrük sistemində mövcud hüquqi və təşkilati-iqtisadi münasibətləri dərinlən öyrənib ümumiləşdirmək əsasında gömrük siyasətinin daxili bazarın formalaşması və inkişafına təsirinin gücləndirilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- bazar münasibətləri şəraitində gömrük siyasətinin mahiyyəti və məzmunun yeni nəzəri-metodoloji aspektlərdən tədqiq etmək;
- liberallaşma və proteksionizmin əsas xüsusiyyətlərinin və ziddiyyətlərinin qarşılıqlı əlaqə və asılılıqda tədqiqi;
- iqtisadi islahatların müxtəlif inkişaf mərhələlərində dövlətin gömrük siyasətinin formalaşması xüsusiyyətlərini öyrənib aşkara çıxarmaq ;
- daxili bazarın formalaşmasında ölkənin xarici ticarət-iqtisadi əlaqələrinin rolu və yerini müəyyənləşdirmək;

- Azərbaycanda xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsinin müasir vəziyyəti və ona təsir edən amilləri təhlil etmək və qiymətləndirmək;

- ölkənin daxili bazarının formalaşmasında gömrük mexanizminin təkmilləşdirilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklifləri işləyib hazırlamaq;

- gömrük islahatları şəraitində xarici iqtisadi fəaliyyət üzrə alternativ inkişaf proqramları arasında ən optimallarını seçib əsaslandırmaq ;

- beynəlxalq standartlara uyğun gömrük siyasətinin reallaşdırılması məqsədilə gömrük xidməti üzrə avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək və proqnoz modelini hazırlamaq.

Tədqiqatın metodologiyası və nəzəri əsasları. Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsaslarını mövcud iqtisadi nəzəriyyələr, görkəmli dünya və ölkə iqtisadçı alimlərinin əsərləri, Azərbaycan Respublikasının bu barədə qəbul etdiyi qanun və qərarlar, gömrük siyasəti və xidməti ilə bağlı normativ-hüquqi sənədlər, gömrük işinin təşkili və idarəedilməsinə dair mühüm beynəlxalq institutların təcrübələri, tariflər və ticarət haqqında beynəlxalq razılaşmalar təşkil edir.

Tədqiqat prosesində statistik təhlil, müqayisəli iqtisadi təhlil, sistemli təhlil, ekspert qiymətləndirməsi, proqram məqsədli yanaşma, müşahidə və s. bu kimi tədqiqat üsullarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın obyekti kimi Azərbaycan Respublikasının gömrük sistemi seçilmişdir.

Tədqiqatın predmetinə daxili bazarın və gömrük sisteminin formalaşması və inkişafı ilə bağlı iqtisadi münasibətləri özündə əks etdirən hadisə və proseslərin öyrənilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin, Dövlət Gömrük Komitəsinin, Vergilər Nazirliyinin statistik materiallarından, mühüm beynəlxalq iqtisadi təşkilatların, o cümlədən ÜTT-nin qanunvericilik bazasından və statistik hesabat materiallarından, eləcə də xüsusi olaraq mövcud tədqiqatın məqsədinin reallaşdırılması üçün analitik və informasiya nəşrlərindən yığılaraq sistemləşdirilmiş materiallardan istifadə edilir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- gömrük siyasətinin mahiyyəti və məzmunu iqtisadi inkişafın hazırkı mərhələsinə uyğun olaraq yeni nəzəri-metodoloji aspektdən tədqiq edilib, xüsusiyyətləri aşkara çıxarılmışdır;

- qloballaşma şəraitində liberallaşma və proteksionizmin əsas xüsusiyyətləri qarşılıqlı əlaqə və asılılıqda tədqiq olunmuş və başlıca ziddiyyətləri aşkara çıxarılmışdır;

- iqtisadi islahatların mərhələlərindən asılı olaraq dövlətin gömrük siyasətinin tətbiqinin prioritet istiqamətləri müəyyən edilmiş və xüsusiyyətləri aşkara çıxarılaraq elmi və əməli baxımdan əsaslandırılmışdır;

- sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatının formalaşdığı şəraitdə ölkəmizin xarici ticarət-iqtisadi əlaqələrinin daxili bazarın formalaşmasına və inkişafına təsiri sistemli təhlil olunmuş və qiymətləndirilmişdir;

- perspektiv dövrə tətbiqən daxili bazarın qorunması üzrə mümkün proqnoz istiqamətlər müəyyənləşdirilərək əsaslandırılmışdır;

- dəyişən şəraitə və tələbə uyğun olaraq daxili bazarın formalaşmasında gömrük siyasətindən istifadə mexanizminin təkmilləşdirilməsinə dair təklif və tövsiyələr işlənib hazırlanmışdır;

- gömrük islahatları şəraitində xarici iqtisadi fəaliyyət üzrə müasir tələblərə cavab verən inkişaf proqramının prioritet təmayülləri əsaslandırılmışdır;

- perspektiv dövrə tətbiqən səmərəli gömrük siyasətini təmin etmək məqsədilə gömrük xidməti üzrə avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin inkişaf istiqamətləri və proqnozlaşdırılması modeli işlənib hazırlanmışdır.

İşin təcrübəvi əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəticələri beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin genişlənməsi şəraitində daxili bazarın formalaşması və inkişafı məqsədilə gömrük siyasətindən istifadə mexanizminin təkmilləşdirilməsinə yönəldilmişdir. Daxili bazarın qorunması üzrə tədbirlər Dövlət Gömrük Komitəsinin praktiki fəaliyyətində və gömrük islahatlarının işlənib hazırlanması zamanı istifadə oluna bilər. Dissertasiya işinin nəticələri “Gömrük işi”, “Gömrük siyasəti” və s. fənlər üzrə mühazirə kurslarında istifadə edilmişdir.

Elmi əsərlərin nəşri. İşin əsas nəticələri üzrə ümumi həcmi 4.4 ş.ç.v. olan 7 elmi məqalə və 3 tezis dərc olunmuşdur. Bu məqalələrdən üçü xarici elmi jurnalda nəşr edilmişdir.

İşin quruluşu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflərdən ibarət olub, ədəbiyyat siyahısı ilə birlikdə kompyuter yazısında 171 səhifə olmaqla özündə 13 cədvəl, 6 sxemi, 4 qrafiki əhatə edir.

Tədqiqatın strukturu aşağıdakı kimidir:

GİRİŞ

I FƏSİL. Gömrük siyasətinin mahiyyəti və daxili bazarın formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsasları

- 1.1. Liberallaşma və proteksionizmin əsas xüsusiyyətləri, qarşılıqlı əlaqəsi və ziddiyyətləri
- 1.2. Daxili bazarın formalaşmasında gömrük siyasətinin iqtisadi zəruriliyi və təşkilati-hüquqi əsasları
- 1.3. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsinə gömrük siyasətinin təsirinin konseptual məsələləri

II FƏSİL. Daxili bazarın formalaşması və gömrük siyasətinin mövcud vəziyyətinin tədqiqi

- 2.1. Daxili bazarın formalaşmasına ölkənin xarici ticarət iqtisadi əlaqələrinin təsiri
- 2.2. İqtisadi islahatlar şəraitində dövlətin gömrük siyasətinin formalaşması xüsusiyyətləri
- 2.3. Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

III FƏSİL. Daxili bazarın formalaşması və inkişafında gömrük siyasətinin prioritetləri və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

- 3.1. Daxili bazarın formalaşmasına gömrük siyasətinin təsirinin prioritetləri
- 3.2. Gömrük münasibətlərinin tənzimlənməsinin iqtisadi metodları və onların təkmilləşdirilməsi istiqamətləri
- 3.3. Gömrük xidməti üzrə avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin yaradılmasının səmərəli gömrük siyasətinin həyata keçirilməsində rolu

NƏTİCƏ

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

1. Liberallaşma və proteksionizmin əsas xüsusiyyətləri, qarşılıqlı əlaqəsi və ziddiyyətləri

Gömrük siyasəti Azərbaycan iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsinin əsas elementlərindən biri sayılır. O, bütün gömrük fəaliyyətinin əsası kimi çıxış edir və dövlətin daxili və xarici siyasətinin tərkib hissəsi sayılır. Məhz buna görə də gömrük siyasəti ölkədə bazar münasibətlərinin formalaşdığı şəraitdə siyasi və sosial-iqtisadi dəyişikliklərin dinamik həyata keçirilməsi məqsədilə daxili və xarici iqtisadi maraq və vəzifələrin reallaşmasına və müdafiəsinə yönəldilən siyasi-hüquqi, iqtisadi, təşkilati və digər geniş miqyaslı tədbirlər sistemi kimi müəyyən edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, gömrük siyasətinin iki növü fərqləndirilir: proteksionist gömrük siyasəti və azad ticarət siyasəti. Proteksionizm - daxili bazarda özünün sənaye və kənd təsərrüfatını xarici rəqabətdən qorumağa yönəldilmiş siyasətdir. Proteksionizm ölkənin daxili bazarına gətirilən xarici əmtəələrdən gömrük tutulmasının yüksək səviyyəsinin müəyyən edilməsini, müəyyən əmtəələrin idxalının məhdudlaşdırılmasını və ya tamamilə qadağan edilməsini, ixracın gücləndirilməsini, ixrac sahələrinin maliyyələşdirilməsini və s. nəzərdə tutur. Beləliklə, proteksionizmə daxili bazarın xarici rəqabətdən qorunmasına yönəldilən dövlət siyasəti kimi yanaşmaq lazımdır. Bunun əksinə olaraq liberalizm(fritrederçilik) dedikdə, daxili bazarın xarici mallar, kapital, işçi qüvvəsi üçün açıq olması yolu ilə daxili bazarda rəqabətin gücləndirilməsinə yönəldilən iqtisadi siyasət başa düşülür. Onu da qeyd etmək ki, hər iki istiqamət bu və ya digər ölkənin əmək bölgüsündə baş verən dəyişikliklərə, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdəki hadisələrə reaksiyasını əks etdirir. Beynəlxalq təcrübə sübut edir ki, azad ticarət həqiqətən daxili bazarlarda rəqabət prosesini gücləndirir, müəssisələri yeniliklər tətbiq etməyə və istehlakçıların tələbatını daha dolğun ödəməyə sövq edir, istehsal həcmələrini artırmaq hesabına vəsaitlərə qənaət etməyə imkan yaradır. Bununla yanaşı, azad ticarət siyasəti təkmilləşdirmə və yeniliklərin tətbiqini stimullaşdırmaq vasitəsilə uzunmüddətli yüksək iqtisadi artım templərinə istiqamətlənən dinamik qüvvələri sərbəstləşdirir. Tədqiqatlar göstərir ki, azad ticarət siyasəti istənilən ölkə üçün səmərə vermiş olsa da, həmin səmərə bütün ölkələr və ya əhali qrupları üçün eyni səviyyədə olmur. İdxalçı ölkənin əldə etdiyi müsbət nəticə çox vaxt istehlakçıların qazandıqları mənfəətin

istehsalçıların itkilərini üstələməsi ilə bağlı olur. İxracatçı ölkə üçün isə müsbət nəticə istehsalçıların mənfəət əldə etməsindən ibarətdir. Lakin bu halda istər-istəməz istehlakçılar itkilərə məruz qalmış olur.

Hazırda, xarici ticarət strategiyasının proteksionist variantı milli istehsalın müdafiəsini nəzərdə tutur. Bu hal isə xarici ticarət əməliyyatlarının bir qədər azalması ilə nəticələnir. Odur ki, dövlət xarici ticarətin tənzimlənməsi məqsədilə gömrük-tarif və qeyri-tarif tənzimlənməsi metodlarından (kvotalar, lisenziyalar, subsidiyalar, demping) istifadə edir.

Aparılan araşdırmaların nəticələri göstərir ki, istənilən gömrük müdafiəsi məcmu milli sərvətin azalmasına gətirib çıxarır. Hər hansı ölkənin apardığı proteksionizm siyasəti, demək olar ki, həmişə digər ölkələr tərəfindən əks tədbirlərin həyata keçirilməsinə səbəb olur. Əgər idxal tarif və qeyri-tarif metodlarının vasitəsilə azaldılarsa, onda bir qayda olaraq bunu tətbiq edən ölkənin ixracı da azalır. Bu isə nəticə etibarilə məşğulluğun və məcmu tələbin azalmasına gətirib çıxara bilər. Fikrimizcə, ölkələr arasında iqtisadi ziddiyyətlərin kəskinləşməsi hər iki ölkə üçün neqativ halların meydana çıxmasına səbəb ola bilər.

Qeyd edək ki, daxili bazarın formalaşması variantlarından biri də yüksək texnologiyanın reallaşması üzrə layihələr, eləcə də təhsil, mədəniyyət və ekologiya sahəsindəki beynəlxalq proqramlar çərçivəsində qarşılıqlı səmərəli əməkdaşlığı əks etdirən modeldir. Əslində bu model milli istehsalçıların tələbatı heç də xarici istehsalçılardan pis ödəmədikləri sahələrdə idxalın məhdudlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Eyni zamanda burada milli istehsalçıların lazımı resurslarla, xüsusən də valyuta resursları ilə təmin edilməsi ön plana keçir. Bununla yanaşı, idxalı əvəzləyən istehsalın yaradılmasına istiqamətlənmə hüquqi cəhətdən bərabər səviyyəli əməkdaşlığa keçidin ilkin şərtlərindən biri sayılır.

2. Daxili bazarın formalaşmasında gömrük siyasətinin təşkilati-hüquqi əsasları və xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsinə gömrük siyasətinin təsirinin konseptual məsələləri

Tədqiqat işində qeyd olunur ki, gömrük siyasəti ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla onun iqtisadi təhlükəsizliyini qorumağa və səmərəli inkişaf yollarını müəyyən etməyə yönəldilmişdir. Düşünülüb gömrük siyasətinin aparılması aşağıdakı problemlərin həllinə istiqamətlənir: iqtisadiyyatın dinamik inkişafına; yerli iqtisadi resurslardan istifadəni genişləndirməyə və məşğulluğun

səmərəli təşkili formalarını inkişaf etdirməyə; regional iqtisadi inkişaf meyllərini, regional daxili inkişafın artım meyllərini təmin etməyə; beynəlxalq korporasiyalarda, xarici iqtisadi birliklərdə aparıcı rol oynamağa; əhalinin sosial inkişafı və istehlakının səmərəli yollarını müəyyənləşdirməyə.

Gömrük sisteminin formalaşması və inkişafının təşkilati problemləri arasında ən başlıcası onun maddi-texniki bazasının yaradılması və təkmilləşdirilməsidir.

Qeyd edək ki, bu gün Azərbaycanda ölkənin ərazi məkanına nəzarət edən, onun iqtisadi təhlükəsizliyini qoruyan və ölkə parlamenti və hökumətinin işləyib hazırladığı gömrük siyasətini həyata keçirən gömrük sistemi mövcuddur. Ölkədə gömrük qanunvericiliyini və dövlət gömrük maraqlarını həyata keçirməyə qabil gömrük mütəxəssisləri komandası yaradılmışdır. Ən başlıcası isə ondan ibarətdir ki, çox qısa vaxt ərzində gömrük sisteminin müasir beynəlxalq standartlara cavab verən maddi-texniki bazası formalaşmışdır.

BMT İnkişaf Proqramı və DGK arasında imzalanmış “Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin potensialının gücləndirilməsi və məlumatların ötürülməsi şəbəkəsinin yaradılması” layihəsinin 3-cü mərhələsinə uyğun olaraq 13 gömrük orqanında “Gömrük rəsmiləşdirilməsi və nəzarətin avtomatlaşdırılmış sistemi” nin tətbiqinə başlanmış və hazırda 20 gömrük orqanında bu enerji eksperimental qaydada tətbiq edilir. Layihənin 1999-2002-ci illər üçün ümumi büdcəsi 1 milyon 250 min dollar olub ki, bu da BMT-nin İnkişaf Proqramı və DGK tərəfindən birgə təmin edilmişdir. 2003-2004-cü illəri əhatə edən 3-cü mərhələnin inkişafı 900 min dollar təşkil etmişdir. SCAD proqramı və körfəz dövlətlərinin AQFUND fondu tərəfindən DGK-yə 140 min dollarlıq texniki yardım edilmişdir.

Fikrimizcə, ölkənin gömrük xidmətində operativ prosesi təmin etmək üçün vahid korporativ şəbəkənin yaradılması zəruri hesab edilir. Həmin şəbəkə gömrük sərhədini keçən və sərhədləşdirilmiş yüklər barədə operativ məlumatların “On-line” rejimində Dövlət Gömrük Komitəsinə göndərilməsini təmin edəcəkdir. Hazırda bu rejimdə işləyən korporativ şəbəkə 36 sərhəd və gömrük sərhədləşdirilməsi ilə məşğul olan gömrük orqanlarını əhatə edir.

Təhlil göstərir ki, son vaxtlar gömrük işi sahəsində valyuta nəzarəti xüsusilə gücləndirilmiş, konsiqnasiya əməliyyatları üzrə vaxtı çatmış və gecikdirilmiş vəsaitin ixracatçıların bank hesablarına daxil olması, eləcə də barter yolu ilə aparılan ixrac əməliyyatları üzrə göndə-

rilən malların ekvivalent dəyərinə əvəzinin respublikaya gətirilməsi təmin edilmişdir.

Aparılan təhlillər göstərir ki, gömrük siyasəti sahəsində normativ-hüquqi bazanın mövcudluğu ilə yanaşı, hazırkı dövrdə bu bazanın yeniləşməsi, ölkənin xarici ticarətinin həcmnin getdikcə artması və lazımi stimullaşdırıcı amillərin, həmçinin daxili bazarın qorunması, yeni bazarların araşdırılması və yerli məhsulların dünya bazarlarına çıxışının asanlaşdırılması kimi məsələlərin həlli üçün müasir tələblərə cavab verən yeni qanunların qəbul olunması və mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məqsədəuyğundur.

Qeyd edək ki, ümumi iqtisadi inkişafda xüsusi çəkiyə malik məqamlardan biri də yüksək keyfiyyətli, beynəlxalq standartlara cavab verən yerli istehsal məhsullarının dünya bazarlarına çıxarılması, ixrac potensialının gücləndirilməsidir. Bu, həm də istənilən ölkənin xarici ticarət tərəfdaşları ilə münasibətlərinin daha sürətlə inkişaf etməsinə, beynəlxalq əməkdaşlığın dərinləşməsinə təsir göstərən əsas faktorlar sırasında yer alır. İxrac imkanlarının daim artan xətt üzrə inkişaf etməsi ölkəmizdə də həyata keçirilən iqtisadi siyasətin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir.

Tədqiqatlar göstərir ki, açıq iqtisadi sistemdə xarici iqtisadi əlaqələr istehlak bazarında tələbin formalaşmasına xüsusilə güclü təsir edir. Nəticədə, bir tərəfdən, tələbin yeni strukturu formalaşır, digər tərəfdən isə, rəqabətin artmasına uyğun olaraq istehlakçıların seçim imkanları genişlənir və qiymətlərin aşağı düşməsi onların alıcılıq qabiliyyətlərinin yüksəlməsinə gətirib çıxarır. Qeyd edək ki, xarici ticarət-iqtisadi əlaqələr istənilən ölkədə istehlak bazarının formalaşmasına həm birbaşa, həm də dolaylı şəkildə təsir göstərir.

Tədqiqatlar göstərir ki, ölkənin daxili bazarının formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən kredit məsələsində mütləq orta hədd prinsipinə əməl olunmalıdır. Əks halda ölkənin xarici kapitaldan asılılıq təhlükəsi yarana bilər. Odur ki, gələcəkdə də Dünya bankının, BVF-nin və digər beynəlxalq təşkilatların kreditlərindən iqtisadi böhran keçirən ölkənin daxili bazarının formalaşması amili kimi istifadə edilməsi məqsədəuyğundur. Azərbaycana cəlb edilən xarici investisiyaların təyinatı üzrə reallaşdırılması kiçik investisiyalı müştərək firmalar və birgə müəssisələr yaratmaq yolu aparılmalıdır. Birbaşa investisiyaların yerinə daha çox xarici lisenziyaların əldə olunmasına, yeni texnologiyaların tətbiqinə, təkmilləşdirilməsinə və yerli texnologiyaların yaradılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Təbii ki, bazar iqtisadiyyatına keçid

dövrünü yaşayan ölkələrə təşrif buyuran xarici sərmayədarlar öz şərtlərini qəbul etdirməyə və həmin ölkələri xammal əlavəsinə çevirməyə cəhd edirlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəyə xarici investisiyalar cəlb edilərkən onların hansı sahələrə yönəldilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, beynəlxalq təcrübəyə istinadən elə sahələrə investisiyalar yatırılmalıdır ki, onlar gələcəkdə ölkənin inkişaf prioritetlərini müəyyənləşdirə bilsin. Belə ki, ölkə üçün strateji məhsul hesab edilən istehsal sahələrinə xaricdən cəlb edilən əsaslı vəsait qoyuluşlarında xüsusilə ehtiyatlı olmaq lazımdır.

3. Daxili bazarın formalaşmasına ölkənin xarici ticarət-iqtisadi əlaqələrinin təsiri

Son 10 ildə ticarət əlaqələri ilbəil genişlənmiş və bu sahədə 6,1 dəfə artıma nail olunmuşdur. O cümlədən, idxal olunan məhsullar üzrə 2,8 dəfə, ixrac olunan məhsullar üzrə 6,8 dəfə artım müşahidə olunmuşdur.

2012-ci ilin yanvar-dekabr ayları ərzində xarici ticarət dövriyyəsi 43813,2 mln. ABŞ dolları, ixrac 24507,4 mln. ABŞ dolları, idxal isə 9652,9 mln. ABŞ dolları olmaqla 14255,1 mln. ABŞ dolları həcmində müsbət ticarət saldosu yaranmışdır.

Tədiyə balansının profisiti şəraitində 2012-ci il ərzində ölkənin strateji valyuta ehtiyatları 13,5% artaraq 46,1 milyard dollara çatmışdır. Bu ÜDM-in təxminən 70 %-nə bərabərdir və 3 illik əmtəə və xidmət idxalının maliyyələşməsinə kifayət edir, xarici dövlət borcunu təxminən 10 dəfə üstələyir.

Azərbaycanın xarici ölkələrlə ixrac əməliyyatları 2012-ci ildə 23908,0 mln. ABŞ dolları, 2013-cü ildə 23975,4 mln. ABŞ dolları həcmində aparılmışdır. Bu göstərici 1993-cü illə müqayisədə 2013-cü ildə 34,4 dəfə çox, əvvəlki ilə müqayisədə isə 0,3% azdır. təhlili göstərir ki, 1993-cü ildə Azərbaycanın xarici ölkələrlə ixrac əməliyyatlarının 49,1 faizi, idxal əməliyyatlarının 31,0 faizi MDB ölkələrinin payına düşürdüsə, 2013-cü ildə bu rəqəmlər müvafiq olaraq, ixrac üzrə 6,3 faiz, idxal üzrə 23,8 faiz təşkil etmişdir.

Cədvəl 1.

Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət əlaqələrinin ümumi göstəriciləri
(mln. ABŞ dolları ilə)

İllər	Dövriyyə			İdxal			İxrac		
	Cəmi	MDB	Uzaq xaric	Cəmi	MDB	Uzaq xaric	Cəmi	MDB	Uzaq xaric
1991	4002,2	87,0	13,0	1881,3	80,1	19,9	2120,9	93,1	6,9
1995	1215,0	36,7	63,3	667,6	34,2	65,8	547,3	40,0	60,0
2000	29170,0	20,9	79,1	1172,1	32,0	68,0	1744,9	13,5	86,5
2001	3745,1	17,8	31,2	1430,9	31,1	68,9	2314,2	9,6	90,4
2002	3832,9	23,3	76,7	1665,3	39,1	60,9	2167,5	11,3	88,7
2003	5218,2	22,7	77,3	2626,2	32,4	67,6	2590,4	12,9	87,1
2004	7119,0	25,5	74,5	3504,6	34,3	65,7	3614,4	17,0	83,0
2005	8558,5	27,5	72,5	4211,2	34,4	65,6	4347,2	20,8	79,2
2006	11639,8	26,0	74,0	5267,6	39,8	60,2	6372,2	14,6	85,4
2007	11766,9	25,0	74,5	5708,6	33,3	66,7	6058,3	18,2	81,8
2010	33161,7	12,2	87,8	6600,6	31,1	68,9	265260,1	9,3	90,7
2011	43121,3	12,7	87,3	9756,0	26,2	73,8	33365,3	11,0	89,0
2012	33560,9	10,8	89,2	9652,9	24,6	75,4	23908,0	5,2	94,8
2013	34687,9	11,7	88,3	10712,5	23,8	76,2	23975,4	6,3	93,7

Mənbə: Cədvəl müəllif tərəfindən AR DSK-nın məlumatları əsasında işlənib hazırlanmışdır.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, 2001-2013-cü illər ərzində xarici ticarət dövriyyəsi həm idxalın həm də ixracın artımı hesabına yüksəlmişdir. Xüsusilə ixracda baş verən artımın idxalın artımını üstələməsi nəticəsində ticarət saldosu müsbət olmuşdur. Hətta 2010-2013-cü illərdə ixracın həcmi 1991-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 11-13 dəfə çox olmuşdur. Bu dövr ərzində də xarici ticarət dövriyyəsində, xüsusilə ixracda uzaq xarici dövlətlərin payı yüksək olmuşdur. Onu da qeyd edək ki, 2004-2005-ci illər MDB ölkələri ilə olan ticarət əlaqələrində müəyyən artımın olması da müşahidə olunsada, 2013-cü ildə xarici ticarət dövriyyəsində MDB-nin xüsusi çəkisi 2005-ci illə müqayisədə 15,8 faiz bəndi azalaraq 11,7%-ə enmişdir.

2005-2013-cü illərdə Azərbaycanın ixracatında əsas yer tutan ölkələr kimi ilk olaraq İtaliyanı, daha sonra isə Fransa, İsrail, ABŞ, Rusiya, Türkiyə, Gürcüstan, İndoneziya və Hindistanı göstərmək olar. Bu ölkələrin Azərbaycanın ixracında məcmu payı 2005-2013-cü illər ərzində Azərbaycanın dünyanın orta hesabla 170-ə yaxın dövləti ilə ticarət əlaqələrinə girməsinə baxmayaraq, ixracın 90%-i 24 ölkənin

payına düşmüşdür. Müvafiq olaraq 2013-cü ildə Azərbaycanın idxalının 90%-i 20 ölkənin, ixracının 90 %-i isə 16 ölkənin payına düşmüşdür.

Ixrac olunan məhsulların 26%-dən çoxu İtaliyaya göndərilir ki, bunun da əsas hissəsini xam neft təşkil edir. Ümumiyyətlə, son illərdə ixracın 80-90%-ni neft və neft məhsulları təşkil etdiyindən, ixracın coğrafi strukturunu qeyri-neft sektoru üzrə ayrılıqda tədqiq etməyi daha məqsədəuyğun olardı.

Təhlil göstərir ki, 1991-ci ildə Azərbaycanın ixracında kənd təsərrüfatı və onun emalı sənayesinin məhsulları böyük xüsusi çəkiyə malik (45,8%) olmuş, həmin ildə yanacaq-energetika sənayesinin ixracdakı payı isə cəmi 12,7% olmuşdur. Lakin 1995-ci ilə qədər bu sahədə əsaslı dəyişiklik baş vermiş, kənd təsərrüfatı və onun emalı sənayesinin məhsulları da daxil olmaqla 1991-ci ildə ixracda az-çox rol oynayan bütün digər sahələrin-metallurgiya, kimya və neft-kimya, maşınqayırma və yüngül sənaye sahələrinin ixracı 1995-ci ildə əsaslı şəkildə aşağı olmuş, bununla da yanacaq-energetika sənayesinin məhsulları ixracın yarıdan çoxunu təşkil etmişdir. Əslində 1991-ci illə müqayisədə 1995-ci ildə yanacaq-energetika sənayesinin məhsullarının ixracı mütləq ifadədə cəmi 4,5% artmışdır. Lakin bu dövr ərzində digər sahələrin ixracdakı payı kəskin şəkildə azalmışdır. Bu azalma kənd təsərrüfatı və onun emalı sənayesinin məhsulları üzrə 6,5 dəfə, yüngül sənaye məhsulları üzrə 10,3 dəfə, maşınqayırma sənayesi məhsulları üzrə 4,4 dəfə, kimya sənayesi məhsulları üzrə 5,4 dəfə, metallurgiya sənayesi məhsulları üzrə isə 6,4 dəfə olmuşdur. Kənd təsərrüfatı məhsulları ilə yüngül sənaye məhsullarının ixracının həcmi 1995-ci illə müqayisədə 2000-ci ildə də əsaslı şəkildə (müvafiq olaraq 1,5 və 4,1 dəfə) azalmış və bu azalma 2001-ci ildə də davam etmişdir. Bu dövr ərzində yanacaq-energetika sənayesi məhsullarının ixracındakı artım hər il mütəmadi olaraq davam etmiş və 2002-ci ildə 1995-ci illə müqayisədə 6,8 dəfə artaraq ümumi ixracın 88,9%-i qədər olmuşdur. Digər sahələrin məhsullarının ixracında isə bu dövr ərzində xüsusi bir dəyişiklik olmamışdır. Deməli, 2000-2013-cü illərdə ixracın həcmindəki artım yanacaq-energetika sənayesinin hesabına olmuşdur. Başqa sözlə, baxsaq görürük ki, son illər ərzində ixracda olan artım birmənalı şəkildə neft və neft məhsullarının hesabına təmin edilmişdir. Bundan başqa, 2000-2013-cü illər ərzində ixracın 90%-dən çoxu neft və neft məhsullarından ibarət olmuşdur.

Təhlil aparılan dövr ərzində idxalın strukturunun iqtisadiyyatın sahələri üzrə təhlili göstərir ki, 1991-ci ildə ixracda olduğu kimi idxalda da nisbətən böyük xüsusi çəki kənd təsərrüfatı və onun emalı sənayesinin məhsullarına məxsusdur. Eyni zamanda həmin ilin idxalında daha sonra metallurgiya sənayesi məhsulları, həmçinin də kimya, maşınqayırma və yüngül sənaye sahələri nisbətən böyük xüsusi çəkiyə malik olmuşdur.

Hər hansı bir ölkənin xarici ticarət əlaqələrini keyfiyyət aspektləri üzrə təhlil etməyin ən mühüm vasitələrindən biri də xarici ticarət şərti indeksi göstəricisinin hesablanmasıdır. Buna görə də Azərbaycan Respublikasının ixrac və idxal etdiyi məhsulların rəqabət qabliliyyətliliyini müəyyən etmək üçün 1995-ci il baza ili götürülməklə 1998-2010-cü illər üzrə ticarət şərti indeksi təhlil edilmişdir.

Cədvəl 2.
Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət şərti indeksinin
(Laspeyresə görə) dinamikası

İllər	İxrac qiymətləri indeksi	İdxal qiymətləri indeksi	Xarici ticarət şərti indeksi
1998	1	1	1
1999	1,47	0,82	1,7
2000	0,98	0,76	1,2
2001	0,86	0,64	1,2
2002	0,63	0,40	1,5
2003	2,42	0,39	6,2
2004	2,38	0,41	5,8
2005	2,25	0,44	5,1
2006	1,45	1,22	1,2
2007	1,78	1,36	1,3
2008	2,16	1,59	1,4
2009	2,23	1,05	2,1
2010	2,81	0,82	3,4

Mənbə: Cədvəl müəllif tərəfindən AR DSK-nın məlumatları əsasında işlənib hazırlanmışdır.

Cədvəldən göründüyü kimi xarici ticarət şərti baza ili kimi götürülən 1998-ci illə müqayisədə hər il ölkəmizin xeyrinə dəyişmişdir. 2000-ci ilin müvafiq göstəricisi əvvəlki illə müqayisədə aşağı düşsə də (bu halda da baza ili ilə müqayisədə yüksək olmuşdur), sonrakı illərdə hər il artmış, hətta 2003-cü ildə böyük sıçrayışla yüksəlmişdir.

Aparılan təhlillər göstərir ki, baxılan dövrdə idxal qiymətləri indeksinin azalmağa meyli olmasına, başqa sözlə desək, təhlil obyektini kimi götürülən idxal mallarının demək olar ki, hamısının ilbəil azalan

qiymətlərlə idxal edilməsinə baxmayaraq, bunu heç də birmənalı şəkildə müsbət hal kimi qiymətləndirmək olmaz. Çünki idxal edilən malların qiymətinin aşağı düşməsinin əsas səbəbi ölkədaxili bazardakı rəqabətdir ki, bu rəqabəti də ya daxili istehsalın artımı, ya da ölkə iqtisadiyyatının idxalyönümlüyü nəticəsində idxalçıların çoxalması yarada bilər.

4. İqtisadi islahatlar şəraitində dövlətin gömrük siyasətinin formalaşması xüsusiyyətləri və xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Qeyd edək ki, hazırkı şəraitdə daxili bazarı və bütövlükdə dövlətin iqtisadi maraqlarını qorumaq üçün gömrük tarif tənzimlənməsi tədbirlərindən, gömrük işi sahəsində valyuta nəzarətindən, büdcə gəlirlərinin formalaşdırılmasında fiskal siyasətin tətbiqindən uğurla istifadə olunur. Qaçaqmalçılıq və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizənin daha da gücləndirmiş, gömrük işi sahəsində cinayətlərin və hüquqpozma faktlarının ilkin istintaqının keyfiyyəti xeyli yaxşılaşmışdır. İnvestisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və xarici ticarət dövriyyəsinin sürətləndirilməsi üçün qanunvericilikdə müəyyən edilmiş tədbirlər daha da genişləndirilməkdədir.

İşdə qeyd olunur ki, gömrük nəzarətinin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində Gömrük Məcəlləsinə əqli mülkiyyət obyektləri olan malların gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı fəsilər əlavə edilmişdir. Beləliklə də, əqli mülkiyyət obyektlərinə gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinin normativ-hüquqi bazası dəqiqləşdirilmişdir. Ölkədə brokerlik institutunun yaradılması, habelə anbarların təsis edilməsi ilə bağlı mövcud problemlərin aradan qaldırılması üçün ölkə başçısının müvafiq fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Xüsusi hazırlıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növləri siyahısı”na əlavələr olunmuşdur. Bununla da istər gömrük brokeri fəaliyyəti, istərsə də gömrük, müvəqqəti saxlanc və sərbəst anbarların təsis edilməsi üzrə normativ-hüquqi baza tamamlanmış və buna uyğun olaraq, fəaliyyətin qurulmasına başlanılmışdır.

İşdə qeyd olunur ki, Beynəlxalq Yükdaşıma Konvensiyasına əlavələr və dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq “Beynəlxalq Yükdaşıma kitabçası tətbiq edilməklə yükdaşımalar barədə gömrük Konvensiyasının tətbiqi qaydaları”, fiziki şəxslər tərəfindən istehsal və kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların və avtonəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsinə gömrük nəzarətini təmin

edən sənədlər müasir standartlara uyğunlaşdırılmış, dəmiryol daşımaları zamanı gömrük rəsmiləşdirilməsi qaydalarının beynəlxalq tələblərə unifikasiya edilməsi və mövcud prosedur qaydalarının sadələşdirilməsi üçün tədbirlər işlənib hazırlanmışdır. Hazırda Azərbaycanda gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətinin avtomatlaşdırılmış sistemi yaradılmış və o, üç gömrük orqanında tətbiq edilir. Təhlil olunan dövrdə xarici iqtisadi əlaqə iştirakçılarının gömrük prosedur qaydaları ilə məlumatlandırılması üçün avtomatlaşdırılmış rejimdə işləyən informasiya köşkləri fəaliyyət göstərir.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, ölkədə gömrük nəzarətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, qadağan olunmuş malların keçirilməsinin qarşısının alınması, qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması ilə mübarizədə əhəmiyyət kəsb edən texniki nəzarət vasitələri ilə gömrük orqanlarının təchiz olunması sahəsində görülmüş işlər davam etdirilmiş, Atom enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentliklə (AEBA) əməkdaşlıq nəticəsində Texniki Əməkdaşlıq Proqramı çərçivəsində müasir tələblərə cavab verən ionlaşdırıcı şüa mənbələrini aşkarlayan stasionlar radiasiya sistemləri alınmış və bu sistemin sərhəd keçid məntəqələrində quraşdırılması üçün hazırlıq işləri görülmüşdür.

Hazırda DGK-da Ümumdünya Gömrük Təşkilatı, MDB iştirakçı-dövlətlərin Gömrük Xidməti Rəhbərləri şurası, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı Gömrük Xidməti Rəhbərləri Şurası, Asiya İnkişaf Bankı tərəfindən maliyyələşən Gömrük Əməkdaşlıq Komitəsi, Avropa Komissiyasının TASSIS proqramı çərçivəsində Avropa Gömrüyü, BMT İnkişaf Proqramı və s. nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətində məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilməkdədir.

İdxal rüsumları ölkənin daxili bazarını xarici rəqabətdən qoruduğu halda proteksionist (daxili bazarı qorumaq üçün yerli və dünya qiymətləri arasındakı fərqdən yüksək müəyyənləşdirilən rüsumlar) funksiyanı yerinə yetirir. Daxili bazarı qorumaq üçün idxal rüsumlarının artırılmasının əsas səbəbi yerli malların rəqabət qabiliyyətinin aşağı olmasından irəli gəlir. Belə ki, yenicə müstəqillik əldə etmiş respublikamız köhnə texnologiya ilə dünya bazarı standartlarına cavab verən əmtəə istehsal edə bilmir. Eyni zamanda ölkəni xarici mallardan asılı vəziyyətə salmaq, nəinki iqtisadi təhlükəsizliyi, həm də milli təhlükəsizliyə ciddi problemlər yarada bilər. Bu isə müstəqilliyini tam möhkəmləndirməmiş bir ölkə üçün acınacaqlı nəticələrə gətirib çıxarar. Odur ki, hər bir dövlət kimi Azərbaycan Respublikası da öz təhlükəsiz-

liyini təmin etmək üçün proteksionist siyasətdən yararlanmağa çalışır.

2004-2013-cü illərzində Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə dövlət büdcəsinə aşağıdakı vergilər daxil edilmişdir:

Cədvəl 3.
Azərbaycan DGK üzrə gömrük rüsumları və gömrük vergiləri
(mln. manatla)

Göstəricilər	2004	2005	2007	2011	2012	2013
Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə	260,7	376,2	772,0	1141,1	1208,3	1383,3
Əlavə dəyər vergisi	171,3	253,8	402,4	835,0	883,4	986,1
Aksiz	11,1	19,7	60,1	62,8	76,8	81,3
Gömrük rüsumları	77,0	101,2	300,2	231,6	230,6	298,3
Tranzit yol vergisi	1,2	1,4	6,2	12,2	17,5	17,6

Mənbə : Cədvəl müəllif tərəfindən AR DGK-nın məlumatları əsasında işlənilib hazırlanmışdır.

Cədvəl məlumatından göründüyü kimi Gömrük Komitəsi üzrə dövlət büdcəsinə daxil olmalar ildən-ilə artmışdır. Belə hal onunla izah olunur ki, ölkəyə bu dövrdə idxal malları da artmışdır. Həmçinin qeyd etmək ki, Gömrük Komitəsi üzrə dövlət büdcəsinə daxil olmalarda əsasən əlavə dəyər vergisi üzrə daxil olmalar ilbəil artmışdır. Gömrük rüsumları isə 1999-2000-ci və 2004-2005-ci illərdə digər illərə nisbətən daha yüksək olmuşdur. Digər bir amil isə onunla bağlıdır ki, gömrük idxal rüsumlarının dərəcələrinin ölkə üçün 15%-lik olması səmərəli deyildir.

Təhlil göstərir ki, son illər ərzində idxalın əmtəə strukturunu səmərələşdirmək, ixracı stimullaşdırmaq, daxili istehsala şərait yaratmaq istiqamətində xeyli işlər görülmüşdür ki, bu da ölkə iqtisadiyyatını xarici rəqabətin mənfi təsirindən qorumaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, 2013-cü ildə ərzaq məhsullarının ümumi idxalda xüsusi çəkisi 2010-ci illə müqayisədə 3,8 % bəndi azalaraq 10,8% təşkil etmişdir. Bu isə onunla izah olunur ki, əhalinin ət və ət məhsullarına, konserv məmulatlarına, mineral sulara, tütün və tütün məmulatlarına, spirtli içkilər, toyuq əti və yumurtaya, habelə bir sıra digər mallara tələbatının əsas hissəsi daxili istehsal hesabına ödənilir. Onu da qeyd etmək ki, qeyd edilən dövrdə idxalda maşın və elektrik aparatları, avadanlıqlar və onların ehtiyat hissələrinin həcmi 3 dəfədən çox artmaqla, ümumi idxalın 25,8%-ni təşkil etmişdir. Fikrimizcə, idxal üçün respublikadan kənara aparılan ümumi miqdarda vəsaiti daxilə

həmin malların istehsalına yönəltmək və bu işdə gömrük-tarif tənzimlənməsinin bütün imkanlarından istifadə etmək lazımdır.

Qeyd edək ki, son vaxtlar respublikada aparılan gömrük siyasətinin əsas istiqamətlərindən sayılan differensiallaşdırılmış tarif tənzimlənməsi sisteminə keçilmişdir. Hazırda Azərbaycanda mövcud tarif siyasəti daxili istehsalı dəstəkləməklə yanaşı, yeni texnika və texnologiya idxalını da təşviq edir. Tarif dərəcələrinin ən yüksək həddi 15%-dir ki, bu da MDB ölkələri arasında ən optimal göstərici sayılır. Azərbaycan Respublikasında tətbiq edilən gömrük rüsumları 2007-ci ildə qəbul edilmiş vahid sistemə əsaslanır. Qanunvericiliyə uyğun olaraq, advalor (malın idxal qiymətinə tətbiq olunan) gömrük tarifləri 0%, 0.5%, 1 %, 3%, 5%, 10 % və 15 % dərəcəsində müəyyən edilmişdir (ədəd üçün rüsumlar, metrik vahid üçün rüsumlar da tətbiq edilir) İdxal edilən məhsulların əksər hissəsinə, həmçinin 18%-lik əlavə dəyər vergisi tətbiq edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, respublikanın gömrük orqanları qaçaqmalçılıq hallarına qarşı mübarizəni kəskinləşdirmək, bunun üçün kifayət qədər maddi-texniki bazanı və zəruri kadr potensialını təmin etmək məqsədilə lazımi tədbirlər planı işləyib hazırlamalıdır. Azaldılmış invoys qiymətlərinin real qiymətə uyğunlaşdırılması üçün qiymətməlumat bazasının imkanlarından istifadə olunmalıdır.

5. Daxili bazarın formalaşmasına gömrük siyasətinin təsirinin təkmilləşdirilməsinin prioritetləri

Ölkədə iqtisadi islahatların uğurla həyata keçirilməsi iqtisadi siyasətin tərkib hissəsi olan gömrük siyasətinin təşkilindən bilavasitə asılıdır. Hazırda daxili bazarı qorumaq üçün gömrük-tarif (qiymət) tənzimlənməsi tədbirlərindən, gömrük işi sahəsində valyuta nəzarətindən, büdcə gəlirlərinin formalaşdırılmasında fiskal siyasətin tətbiqinin müvəffəqiyyətlə istifadə olunur.

Gömrük işinin təkmilləşdirilməsi və gömrük orqanlarının inkişaf etdirilməsi bu sahədə mövcud olan qanunvericilik aktlarını təkmilləşdirmədən, yəni bu aktları beynəlxalq normalara uyğunlaşdırmadan mümkün deyil. Digər tərəfdən, ümumdünya gömrük sisteminə inteqrasiya gömrük prosedurlarının harmonizə edilməsini və sadələşdirilməsini də tələb edir. Əlbəttə, belə bir şəraitdə normativ-hüquqi bazaya yenidən baxılması və onun təkmilləşdirilməsi zərurəti yaranır və keçən illərdə bu sahədə xeyli işlər görülmüşdür.

Fikrimizcə, ölkədə sahibkarlığın və regionların inkişaf etdirilməsi məqsədilə xüsusi dövlət proqramlarının qəbul edilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinə mane olan bürokratik əngəllərin aradan qaldırılmasına yönəldilən tədbirlər Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən də dəstəklənmiş və mövcud problemlərin aradan qaldırılması, xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının sağlam rəqabət şəraiti yaradılması üçün gömrük orqanlarının modernləşdirilməsi üzrə tədbirlər planına uyğun olaraq, spesifik rüsumların advalor rüsumlarla əvəz edilməsinin mərhələli qrafikinə əsasən yerinə yetirilmişdir. Həmin qrafikin dördüncü mərhələsində spesifik rüsumların advalor rüsumlarla əvəz edilməsinə dair Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarı ilə daha 6 mal qrupu üzrə spesifik rüsumlar advalor rüsumlarla dəyişdirilmişdir. Həmçinin istehsalı genişləndirmək və ixraca əlverişli şərait yaratmaq məqsədilə eyni adlı malların idxalına tətbiq olunan gömrük tarif dərəcələrinə yenidən baxılması istiqamətində işlər davam etdirilmişdir.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, son dövrlərdə Dövlət Gömrük Komitəsi gömrük siyasətinin həyata keçirilməsində aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsini diqqət mərkəzində saxlamışdır:

- ölkədə sahibkarlığın və regionların inkişaf etdirilməsi;
- sahibkarlıq fəaliyyətinə mane olan bürokratik əngəllərin aradan qaldırılmasına yönəldilən tədbirlər arasında xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarına sağlam rəqabət şəraiti yaradılması;
- istehsalın genişləndirilməsi;
- ixraca əlverişli şərait yaradılması;
- daxili bazarın qorunması və yerli istehsalın həvəsləndirilməsi.

Qeyd edək ki, son vaxtlar Dövlət Gömrük Komitəsi üçün dövlət büdcəsi gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş proqnoz-tapşırıqların yerinə yetirilməsi nəzarətə götürülmüş, vergitutma bazasının möhkəmləndirilməsi sahəsində mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Zənnimizcə, malların gömrük qiymətləndirilməsi üzrə gömrük orqanları arasında operativ qarşılıqlı əlaqənin və zəruri əlaqələndirmənin təşkil edilməsi, habelə gömrük orqanlarına metodiki köməklik göstərilməsi və qiymət intizamının daha da gücləndirilməsi üçün əlavə tədbirlər görülməsi və qiymət-məlumat bazasının yaradılması istiqamətində işlər də davam etdirilməlidir.

Hal-hazırda gömrük sisteminin səmərəli fəaliyyətini təmin etmək üçün aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilməlidir:

- gömrük orqanlarında avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminə keçidi tam təmin etmək;

- müasir tipli terminalar yaratmaq;
- gömrük orqanlarının modernləşdirilməsi işini davam etdirmək;
- sərhəd-keçid məntəqələrini ən yeni avadanlıq, cihazlarla təmin etmək;
- xidmət mədəniyyətini daim yüksəltməklə yanaşı, nəzarətini təkmilləşdirmək;
- kadrların peşə hazırlığını artırmaq;
- beynəlxalq əlaqələri daha da genişləndirmək.

Azərbaycanda müasir tələblərə cavab verən gömrük sisteminin formalaşması və inkişafının ən başlıca problemləri arasında ən birincisi onun maddi-texniki bazasının yaradılması və təkmilləşdirilməsi sayılır. Hazırda qarşıda duran ən mühüm vəzifələrdən biri elə bir maddi-texniki bazanın yaradılmasından ibarətdir ki, bu, ölkənin ərazi məkanına nəzarəti həyata keçirə bilsin, onun iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmiş olsun və ölkənin parlamenti və hökuməti tərəfindən işlənib hazırlanmış gömrük siyasətini reallaşdıra bilsin.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkənin xarici ticarətinin dövlət tənzimlənməsinin aparıcı orqanı kimi gömrük xidmətinin rolu xeyli artırılmalıdır:

- gömrük işinin təkmilləşdirilməsi və Azərbaycanın iqtisadi maraqlarının müdafiəsi nəzərə alınmaqla onun xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi mexanizminə uyğun şəkildə gətirilməsi vacibdir;

- respublika büdcəsinə vergilərin ayrılması texnologiyasının tətbiq edilməsi və gömrük, bank-valyuta nəzarətinin həyata keçirilməsi zəruridir;

- gömrük xidməti tarif və qeyri-tarif tənzimlənməsinin köməyli yerli sahibkarların və ölkənin daxili bazarının müdafiəsini təmin etməlidir;

- gömrük-tarif tənzimlənməsi mexanizmini təkmilləşdirməli və gömrük tariflərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə və əmtəələrin təsnifatına nail olunmalıdır;

- Azərbaycan bazarı keyfiyyətsiz əmtəələrdən müdafiə olunmalı və gömrük laboratoriyalarının nəzarətedici rolu fəallaşdırılmalıdır. İdخال əmtəələrinin sertifikatlaşdırılması sistemi təkmilləşdirilməlidir;

- gömrük qanunvericiliyinin stabilləşdirilməsi, gömrük rəsmiləşdirilməsinin sürəti və sadəliyi əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasını və xarici investisiyaların cəlb olunmasını, o cümlədən emal gömrük rejiminin geniş tətbiqini təmin etməlidir ki, bu da beynəlxalq istehsal kooperasiyası, uzunmüddətli kontraktlar və müqavilənin rəsmiləşdirilməsi üçün əlverişli şərait yaradacaqdır;

- yerdəyişməsi Azərbaycanın gömrük sərhədində nəzərdə tutulan əmtəələrin gömrük rəsmiləşdirilməsi proseslərinin səmərələşdirilməsi, habelə gömrüyün rəsmiləşdirilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişafı zəruridir və s.

6. Gömrük münasibətlərinin tənzimlənməsinin iqtisadi metodları və onların təkmilləşdirilməsi yolları

Dövlətin iqtisadi maraqlarının təmin edilməsi işində mühüm rol bazar infrastrukturunun ön vacib ünsürlərindən birinə-gömrük xidmətinə məxsusdur. Xarici ticarət dövriyyəsinin tənzimlənməsində iştirak etməklə və fiskal funksiyanı həyata keçirməklə gömrük xidmət dövlət büdcəsini müntəzəm olaraq tamamlayır və bununla da iqtisadi problemin həllinə kömək edir. Qeyd edək ki, son illər respublikada idxal-ixrac əməliyyatları üzrə gömrük nəzarətinin təkmilləşdirilməsi, qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması halları ilə mübarizə və maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsi sahəsində xeyli işlər görülmüşdür.

Fikrimizcə, ölkənin xarici ticarətinin dövlət tənzimlənməsinin aparıcı orqanı kimi gömrük xidmətinin rolu əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilməlidir:

- gömrük işinin təkmilləşdirilməsi və onun ölkənin iqtisadi maraqları nəzərə alınmaqla xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi mexanizminə uyğun vəziyyətə gətirilməsi vacibdir;

- büdcəyə vergilərin ayrılması texnologiyasını və gömrük, bank-valyuta nəzarətinin həyata keçirilməsi prosedurunu təkmilləşdirmək lazımdır;

- gömrük xidməti tarif və qeyri-tarif tənzimlənməsinin köməyi ilə yerli sahibkarların və ölkənin daxili bazarının müdafiəsini təmin etməlidir və s.

Ölkəmizdə gömrük işinin təşkilində informasiya texnologiyaları prioritet olaraq 1995-ci ildən başlayaraq intensiv formada tətbiq olunur. Həmin dövrdə gömrük xidmətinin üç səviyyəli vahid avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin (AİS) texniki tapşırığı və funksional strukturu tətbiq olunmuşdur.

Fikrimizcə, vahid AİS-in yaradılması aşağıda göstərilən məqsədlərə nail olunmasını təmin etməlidir:

- gömrük rəsmiləşdirilməsi, nəzarəti və prosedurların tam avtomatlaşdırılması;

- gömrük xidmətində idarəetmə proseslərinin həllində elektron üsullardan geniş istifadə edilməsi;

- idarəetmə proseslərinin informasiya təminatının təşkili;

- xarici-iqtisadi əməliyyatları əks etdirən məlumatların operativ surətdə yığılması, mərkəzləşdirilmiş məlumat bazalarının yaradılması və onların təhlilinin aparılması;

- Azərbaycan Respublikasının dövlət və icra orqanlarının müvafiq məlumatlarla təmin edilməsi;

- xarici ölkələrin mərkəzi gömrük orqanları ilə informasiya mübadiləsinin təşkili.

Azərbaycan Respublikası gömrük xidməti vahid avtomatlaşdırılmış informasiya sisteminin yaradılması haqqında Fəaliyyət Proqramına (2003-2012-ci illər) müvafiq olaraq səkkiz istiqamət üzrə işlər aparır və bu sahədə müxtəlif nailiyyətlər əldə olunub.

Hal-hazırda “On-line” rejimində işləyən korporativ şəbəkə 36 sərhəd və gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə məşğul olan gömrük prosedurlarının təşkilində böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İşdə qeyd olunur ki, korporativ şəbəkənin istismarı dörd növ rabitə kanalları əsasında təşkil olunmuşdur: fiber-optik, peyk, telefon və radio kanalları. Korporativ şəbəkənin mövcudluğu “gömrük rəsmiləşdirilməsi, nəzarət və prosedurlarının avtomatlaşdırılması” istiqamətində işlərin aparılmasına imkan yaratdı. Ümumiyyətlə, gömrük işinin təşkilində müxtəlif rəsmiləşdirmə prosedurları, nəzarət formaları, sərhədi keçən zaman yüklərin qeydiyyatı, müşaiyəti və s. prosedurların böyük çəkisi var. Fikrimizcə, göstərilən prosedurların avtomatlaşdırılması əhəmiyyətli dərəcədə gömrük işinin keyfiyyətini artırma bilər.

Gömrük əməkdaşları üçün avtomatlaşdırılmış iş yerlərinin yaradılması istiqamətində çox böyük həcmli işlərin aparılması nəzərdə tutulur. Bu istiqamətdə görülən işlər təbii ki, gələcəkdə yaradılan “elektron poçt” və “elektron gömrük idarəsi”nin təməlini təşkil edəcək. Mal və nəqliyyat vasitələrinə fiziki baxışın avtomatlaşdırılması, avtomatik rejimdə yüklərin müşaiyəti edilməsi, normativ-sorğu sənədlərinin məlumat bazarlarının yaradılması planlaşdırılır.

Qeyd edək ki, gömrük orqanları üçün aktual problemlərdən biri müvəqqəti ixrac və idxal olunmuş mallara və nəqliyyat vasitələrinə səmərəli nəzarətin təşkilidir. Yaradılmış proqram təminatı vasitəsilə yerli gömrük orqanlarında müvəqqəti yük və nəqliyyat vasitələrinə aid məlumatlar, habelə həmin malların geri qaytarılması vaxtının uzadılması, rejiminin dəyişdirilməsi haqqında məlumatlar kompüterə daxil edilir və Dövlət Gömrük Komitəsinə göndərilir.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan Respublikasının İnkişafı Naminə İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları üzrə

Milli Strategiyaya müvafiq olaraq Dövlət Gömrük Komitəsi “Elektron hökumət” prinsiplərinin həyata keçirilməsi məqsədi ilə sənəd dövriyyəsinə avtomatlaşdıran proqram təminatı yaradıb və gömrük xidmətində tətbiq edib. Amma ən əsas məqsəd “elektron poçt” və “elektron gömrük idarəsi”nin yaradılmasıdır. Eyni zamanda respublikanın icra orqanları arasında şəbəkə vasitəsi ilə informasiya mübadiləsinin aparılması və təşkili qarşıda duran əsas problemlərdəndir. Azərbaycan Respublikası gömrük xidmətinin vahid avtomatlaşdırılmış informasiya sisteminin yaradılması haqqında Fəaliyyət Proqramı üzrə aparılan işlərin nəticəsi əsasında gömrük sərhədini keçən mallar və nəqliyyat vasitələrinə və gömrük idarələrində rəsmiləşdirilən yüklərə aid məlumatlar operativ surətdə korporativ şəbəkə vasitəsilə Dövlət Gömrük Komitəsinə daxil olur və onların əsasında dörd məlumat bazaları yaradılır: “sərhəd bazası”, “YGB əsasında rəsmiləşdirilmiş yükləri əhatə edən baza”, “tranzit yüklər bazası” və “gömrük mədaxil orderləri əsasında rəsmiləşdirilmiş yüklər bazası”. Göstərilən məlumat bazalarından istifadə etməklə Dövlət Gömrük Komitəsində tam avtomatlaşdırılmış rejimdə xarici-iqtisadi əlaqələr təhlil olunur və hər rüb üzrə “Azərbaycan Respublikası xarici ticarətinin gömrük statistikasi” bülleteni tərtib olunur və yayılır.

Zənnimizcə, gömrükdə informasiya texnologiyalarının istifadəsi dünyada ticarət və investisiyanın inkişafına kömək etməlidir. Belə ki, o, gömrük təşkilatları və biznes arasında kommunikasiyanı və anlaşmanı təkmilləşdirir, hökumət və biznes birlikləri arasında strateji partnyorluğun inkişafına kömək edir. Ona görə də gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və harmonizə edilməsinə istiqamətlənən hər hansı təşəbbüs çox əhəmiyyətlidir və beləliklə, ticarətin sadələşdirilməsi onun beynəlxalq səviyyədə inkişafına kömək etməlidir.

Dissertasiya mövzusu üzrə aşağıdakı elmi məqalələr dərc edilmişdir:

1. Balabəyova N.Ş. Azərbaycanın beynəlxalq gömrük və ticarət təşkilatları ilə qarşılıqlı əməkdaşlığı Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, AzDİU. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev cənablarının anadan olmasının 80 illiyinə həsr edilmiş Elmi-Praktiki konfransın materialları, B.,2003. 0,1 ç.v.
2. Balabəyova N.Ş. Azərbaycanın ÜTT ilə əməkdaşlığının ölkə iqtisadiyyatının inkişafına təsiri2004-cü ildə AzDİU-də yerinə

- yetirilmiş büdcə təyinatlı elmi tədqiqat işlərinin yekununa həsr edilmiş elmi-praktiki konfrans. B., 2005.0,1 ç.v.
3. Balabəyova N.Ş. İqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında gömrük siyasətindən istifadənin konseptual əsasları İqtisadiyyat və Audit, aylıq elmi-praktiki jurnal, Bakı, 2006.06(72) 0,7 ç.v.
 4. Balabəyova N.Ş. Dövlətin gömrük siyasətinin həyata keçirilməsinin təşkilati-hüquqi əsasları İqtisadiyyat və Həyat, AR NK-nın aylıq iqtisadi jurnalı. Bakı, 2007.04(522) 0,7 ç.v.
 5. Balabəyova N.Ş. Azərbaycanda xarici iqtisadi əlaqələrin liberallaşmasının zəruriliyi və milli təhlükəsizliyin hüquqi cəhətdən təmin edilməsi problemi. ADİU, 2005-2006-ci ildə yerinə yetirilmiş büdcə təyinatlı elmi-tədqiqat işlərinin yekununa həsr edilmiş elmi-praktiki konfransın tezisləri. Bakı, 2007. 0,1 ç.v.
 6. Balabəyova N.Ş. Keçid dövründə daxili bazarın formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsasları. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İqtisadiyyat İnstitutu: Milli İqtisadiyyatın problemləri (məqalələr toplusu), II buraxılış. Bakı, 2007. 0,6 ç.v.
 7. Balabəyova N.Ş. Xarici iqtisadi fəaliyyətdə gömrük-tarif tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi yolları ADİU-nun nəşriyyatı. İqtisad Elmləri: Nəzəriyyə və praktika (rüblük nəzəri və elmi-praktiki jurnal) Bakı, 2009, 3-4. 0,6 ç.v.
 8. Балабекова Н. Ш. Совершенствование использования методов таможенно-тарифного регулирования для защиты внутреннего рынка Министерство Образования и Науки Российской Федерации «Дагестанский Государственный Технический Университет» Материалы II Всероссийской Научно-Практической Конференции «Инновации - Наука- Образование: Вызовы Современного Общества» Дербент, 2011. 0,5 п.л
 9. Balabəyova N.Ş. Gömrük Xidmətləri üzrə Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sisteminin yaradılmasının səmərəli gömrük siyasətinin həyata keçirilməsində rolu Uluslararası Türk Dünyası Sosial Bilimler konqresi Tebligleri. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2011. 0,5 ç.v.
 10. Балабекова Н. Ш. Таможенная система и регулирование внешнеэкономической деятельности в Азербайджанской Республике Инвестиций: Практика та Досвид Научно-практичний журнал № 16 сентябрь 2012 Украина, 041122, м. Киев, а/с 61. 0,5 п.л

Балабекова Нармина Шыхаммеддин кызы

Роль таможенной политики в формировании внутреннего рынка

РЕЗЮМЕ

Значимость представленной работы заключается в том, что проблемы внутреннего рынка и роль таможенной политики при ее формировании в контексте интеграции Азербайджана в мировое хозяйство, являются одной из центральных проблем экономики.

Главной целью исследования является изучение теоретико-методологических основ формирования внутреннего рынка, выявление тенденций его развития, особенностей и на этой основе определение конкретных предложений относительно влияния таможенной политики на формирование и развитие внутреннего рынка.

Таможенно-тарифное регулирование анализируется в данной диссертационной работе, определены пути совершенствования механизмов использования таможенной политики в формировании внутреннего рынка.

В условиях таможенных реформ обоснованы приоритеты программного развития внешнеэкономической деятельности, даны конкретные предложения по обеспечению эффективной таможенной политики, исследованы экономические методы регулирования таможенных отношений и пути их совершенствования, а также показаны пути создания автоматической системы управления по таможенным услугам.

В данном исследовании даны научно обоснованные предложения, которые определяют приоритеты таможенной политики в формировании и развитии внутреннего рынка.

Balabayeva Narmina Shixmmeddin gizi

The role of customs policy in shaping the internal market

Summary

The significance of the work presented is that the problems of the domestic market and the role of the customs policy at its formation in the context of Azerbaijan's integration into the world economy, is one of the central problems of the economy.

The main purpose is to study the theoretical and methodological foundations of the internal market, identifying trends of its development, features and on this basis to identify concrete proposals regarding the impact of customs policy formation and development of the internal market.

Customs and tariff regulation analyzed in this thesis, identified ways to improve the mechanisms for the use of customs policy in shaping the internal market.

In the context of customs reforms grounded software development priorities of foreign economic activity, given specific proposals for ensuring effective customs policy, economic management practices investigated customs relations and ways to improve them, as well as the ways of creation of the automated control system of customs services.

In this study are scientifically sound proposals that define priorities customs policy formation and development of the internal market.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

БАЛАБЕКОВА НАРМИНА ШЫХАММЕДИН КЫЗЫ

**РОЛЬ ТАМОЖЕННОЙ ПОЛИТИКИ В ФОРМИРОВАНИИ
ВНУТРЕННЕГО РЫНКА**

Специальность: 5308.01- Общая экономика

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации по присуждению ученой степени
доктора философии по экономике**

БАКУ – 2014

*Kağız formatı 60x84 1/16.
Həcmi 1,5 ç.v. Sayı 100.*

*" İqtisad Universiteti " Nəşriyyatı.
AZ 1001, Bakı, İstiqlaliyyət küçəsi, 6*
